

Vrije leermiddelen: revolutie of droom?

Het einde van dure schoolboeken

Ouders met schoolgaande kinderen weten het maar al te goed, de jaarlijkse kosten voor schoolboeken zijn een rib uit het lijf en voor mensen met een lager inkomen eigenlijk niet op te hoesten. Desondanks bestaat er een - voor de lezers van Livre heel voor de hand liggend - concept waarmee binnen enkele jaren een einde gemaakt kan worden aan dit probleem: vrije schoolboeken.

Vrije schoolboeken kenmerken zich door een licentie en praktische vrijheden die vergelijkbaar zijn met vrije software. Met andere woorden: je mag de boeken ongehinderd van het net te plukken met de vrijheid om ze te gebruiken, te kopiëren, te bewerken, te verbeteren en zelfs te verkopen.

Stichting Vrijschrift.org is ervan overtuigd dat vrije leerboeken een ware revolutie in onderwijsland kunnen ontketenen maar dat er een paar flinke hindernissen genomen moeten worden. Als dat lukt dan krijgen we daar als samenleving heel veel voor terug.

Intermezzo: Copyleft

De schrijver van dit artikel verkiest de term "vrije software" en "vrije leerboeken" boven "opensource" (of "open") omdat niet alle opensource-producten vrij zijn, "opensource" wel lekker in de mond ligt maar slechts een kenmerk is terwijl "vrij" heel goed aangeeft wat de essentie van het product is: vrijheid!

Als lezer van Livre heb je een ander gevoel bij het woord "vrij" dan een gemiddeld mens, die bij vrije leermiddelen eerder denkt aan bijvoorbeeld wilde teksten en exotische leermethoden. Waar het om gaat is "vrij" als in "vrijheid". Ouderwetse schoolboeken mogen niet gekopieerd worden en zijn middels auteursrecht "beschermd" hiertegen. Bij copyleft-licenties wordt auteursrecht (copyright) gebruikt om het tegenovergestelde te bereiken: je hebt tal van vrijheden, maar je mag de speciale licentie er niet vanaf halen, want anders kunnen anderen niet verder voortbouwen op de door jou verrichte inspanningen.

De meest gebruikte licentie voor vrije software is de GNU General Public License of GPL [a]. De licentie die gebruikt wordt voor vrije leerboeken lijkt hier sterk op: de GNU Free Documentation License of GFDL [b].

Copyleft in de praktijk

Mensen verbazen zich als ze voor de eerste keer nadenken over hoe het mogelijk is dat het principe van copyleft ook echt werkt in de praktijk. Het is een moeilijk te doorgronden model voor buitenstaanders, het lijkt onrealistisch en dromerig en tegelijkertijd zien we superieure producten uit de copyleft-keuken komen. Wikipedia [e] is een sprekend voorbeeld: in vier jaar tijd is de Nederlandse online encyclopedie uitgegroeid tot 100.000 copyleft-artikelen terwijl het in 2001 bestempeld werd als een recept voor mislukking. Copyleft-projecten kenmerken zich vaak door onbetaalde inspanningen van projectleden in combinatie met sponsoring of inzet van betaalde projectleden. Bij de ontwikkeling van vrije software kom je verschillende constructies tegen. Op SourceForge [c] staan veel kleine projecten waarbij meestal een of enkele ontwikkelaars de kar trekken. Een groter project zoals NASA World Wind heeft 18 ontwikkelaars waarvan er maar 5 van NASA zelf zijn en projecten als Open Office en Mozilla hebben een enorme massa vrijwilligers achter zich.

Terugkerend naar de analoge wereld zou de ontwikkeling van een specifiek schoolboek als een niet al te groot project bestempeld kunnen worden. Echter projectvrijwilligers in de vorm van leerkrachten, ouders en leerlingen zullen naar verwachting massaal mee willen werken, zij zijn immers serieuze stakeholders die belang hebben bij de beste kwaliteit en lage kosten. Massaal moet hier overigens wel wat gerelativeerd worden, als we enkele tienden van procenten van alle betrokkenen actief achter ons krijgen dan zijn dat alleen in absolute zin flink wat mensen. Vrije software is nog steeds aan het exploderen qua activiteit en de niet aan software gerelateerde gemeenschaps-projecten doen dat ook. Denk maar eens naast Wikipedia aan Project Gutenberg [f] waar begin dit jaar het 100-ste Nederlandse boek uitgegeven werd, terwijl ze op het moment van schrijven al snel richting 200 gaan. Hieruit mag best de conclusie getrokken worden dat een project als vrije leerboeken de potentie heeft om extreem succesvol te zijn, waar wachten we nog op?

De kloof tussen ons en het onderwijs dichten

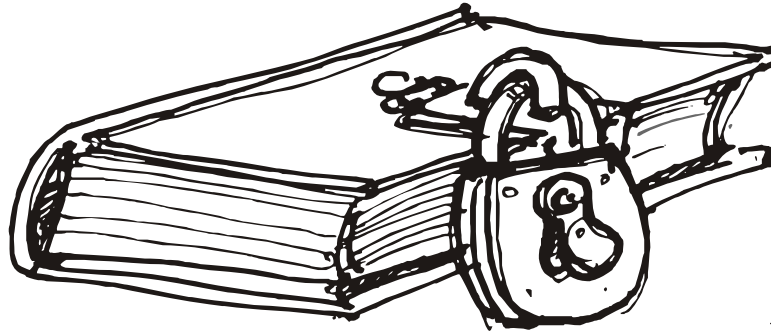
We kunnen zonder verwijt stellen dat er een gapende kloof zit tussen onze cultuur en de cultuur bij OCW en het onderwijs. Onze eigen cultuur is er een van snelle veranderingen, ontwikkelingen en academisch denken terwijl het onderwijs niet zit te wachten op verandering en enigszins passief (en noodgedwongen) leunt tegen de uitgevers en bovendien OCW tot nu toe de boot afhoudt. Een snufje vrije cultuur [d] toevoegen kan hier zeker geen kwaad. Bedenk overigens dat diezelfde kloof ook de introductie van vrije software in het onderwijs blokkeert.

Belangrijk is een "twee benen op de grond" benadering. Gewoon gaan voor papieren schoolboeken lijkt de beste weg. Technische hoogstandjes als "on the fly" publiceren van boeken op basis van databases met microcontent moeten we in dit stadium vergeten, de tijd is er nog niet rijp voor en dus liever alles in kleine stapjes. Er zijn zoveel e-learning projecten mislukt dat we daar best wel lessen uit mogen trekken.

Waar staan we nu?

Vanuit het standpunt van Vrijdschrift hebben we tegenslagen gehad. We hebben intensief twee jaar moeten strijden op politiek niveau tegen softwarepatenten en dat vrat vrijwel alle capaciteit op. Toch benaderde staatssecretaris Nijs ons spontaan in 2004, ze leek ons leerboekenmodel te doorzien en wilde praten. Ze moest echter het politieke toneel verlaten en de afspraak werd door haar opvolger van de tafel geveegd. Latere pogingen op ambtelijk niveau liepen ook op niets uit. Op dat moment was het voor ons onverantwoord om er moeite in te stoppen, de softwarepatentenrichtlijn was prioriteit één. Nu het Brusselse parlement de voorgestelde richtlijn in de afvalcontainer heeft gedumpt is het zaak om vrije leermiddelen weer op te pakken.

We zien dat marktwerking niet goed werkt binnen het onderwijs en de uitgevers. Een waardeoordeel hierover laat ik achterwege maar laat duidelijk zijn dat hier een taak voor de overheid ligt, vrije leermiddelen moeten een eerlijke kans krijgen. Een goed functionerende overheid had ons jaren geleden al serieus moeten nemen i.p.v. te laten zien hoe ver ze van de burger staat door ons weg te duwen. Het is nu dus tijd om duidelijk aan de bel te trekken in Den Haag, lagere netto kosten voor schoolboeken en een hogere kwaliteit zijn de beloning op termijn.

Intermezzo: Case VWO3

De wiskundeboeken van de derde klas VWO kosten nu € 82. Afgeschreven over 5 jaar is dat per jaar € 16. Er zijn 28.000 VWO3-leerlingen in Nederland waarmee de totale omzet voor dat ene vak binnen die ene stroming en binnen dat schooljaar is € 460.000.

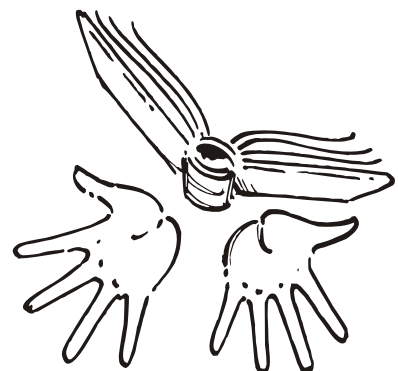
- *In het meest idealistische scenario - waarbij een vrij wiskunde-project voor 100% uit vrijwillige professionals en gebruikers bestaat en de leerstof op de computer gedoceerd wordt - vallen die kosten zo goed als weg.*
- *Als gekozen wordt voor boeken dan blijken de druk- en distributiekosten zo'n 10% van de huidige kosten te zijn, het zou betekenen dat de bijdrage voor het boekenfonds voor VWO3 van € 240 naar € 24 per jaar zakt en dat is geweldig nieuws voor ouders!*
- *In een realistisch scenario speelt de overheid vooral in het begin een bevorderende rol door met potjes projecten een duw in de goede richting te geven. De licentievorm waarborgt dat dit geen directe invloed op de prijs van de boeken heeft, maar het is indirect natuurlijk wel een (kleine) last voor de belastingbetaler. Onze inschatting is dat het binnen dit voorbeeld voldoende is als er 1 a 2 jaarsalarissen uitgegeven worden voor de methode en een mannaand per jaar voor onderhoud. Dit is nog steeds een fractie van de huidige kosten, die € 460.000 komen immers jaarlijks terug.*

Hindernissen en uitdagingen

- De overheid moet zelf actief projecten proberen te ondersteunen in het beginstadium, daarmee kan de start en acceptatie in het onderwijs versneld worden en kunnen we jaren eerder de vruchten plukken als gemeenschap.
- Om schot in de zaak te krijgen dient een pilot opgezet te worden waarbij een compleet afgerond en goed bruikbaar eindproduct ontstaat. Het is niet erg dat hier betaalde krachten in betrokken worden. Ontwikkeling van vrije boeken is net als bij vrije software vaak een vrijblijvend proces. Dat is een zwakte die in het begin ondervangen moet worden.
- Voor uitgevers is het niet het einde van de wereld, kijk maar naar O'Reilly [g] die dankzij copyleft-computerboeken een goede boterham heeft en begrijpt dat het zowel nemen als geven is. Uitgevers kunnen toegevoegde waarde hebben, al zullen scholen of projectgroepen ook zelf naar de drukker kunnen stappen.
- Internationale samenwerking dient een basiskenmerk te zijn. Teksten, voorbeelden, illustraties, opgaven, etc. delen is een van de grote voordelen: inspanningen hoeven maar een keer gedaan te worden, je kunt voortbouwen op inspanningen die anderen eerder hebben gedaan.
- Vrije leermiddelen zijn niet alleen toegankelijk voor scholieren, het is een middel om het kennisniveau van de hele natie, de hele wereld zelfs op te vijzelen omdat het drempelloos toegankelijk is.
- Projectwerkplaatsen kunnen vergelijkbaar zijn met SourceForge en Savannah. Ontwikkeling, communicatie en distributie op een centrale en platformafhankelijke plaats heeft zijn nut bewezen. Op die manier kunnen "bugs", suggesties en opmerkingen veel sneller dan nu verwerkt worden.
- Door de licentie is het gebruik van gesloten standaarden niet toegestaan. Dus geen .doc en CD-ROM's die zelfs onder Wine niet aan de praat te krijgen zijn maar echt platformafhankelijke middelen.

Tot slot

Nederland kent een kleine 4 miljoen leerlingen. Naar schatting wordt er voor € 700.000.000 jaarlijks uitgegeven aan schoolboeken. Die kosten terug brengen tot een fractie betekent meer welvaart en scholing bereikbaar voor iedereen. Het is een droom die omgezet kan worden in een echte revolutie. Hopelijk ben je net zo enthousiast als wij en wil je meer weten. Op www.vrijschrift.org/vrijleren/ staat meer informatie. Je kunt je inschrijven op een maillijst, hulp is welkom. Uiteraard kun je mij ook een mailtje sturen: wiebe op vrijschrift punt org.

- [a] GNU General Public License of GPL:
<http://www.gnu.org/copyleft/gpl.html>
- [b] GNU Free Documentation License of GFDL:
<http://huizen.dto.tudelft.nl/devries/fdl.nl.html>
- [c] SourceForge: plek voor ontwikkeling, distributie en onderhoud van opensource-software.
<http://sourceforge.net/>
- [d] Free Culture, how big media uses technology and the law to lock down culture and control creativity, door Lawrence Lessig:
<http://www.free-culture.cc/freecontent/>
- [e] Wikipedia, de vrije online encyclopedie:
<http://nl.wikipedia.org/>
- [f] Project Gutenberg, de oudste uitgever van boeken uit het publieke domein:
<http://www.gutenberg.org/browse/languages/nl>
- [g] O'Reilly, een uitgever die veel copyleft-boeken publiceert:
<http://www.oreilly.com/>
- [h] Savannah: plek voor ontwikkeling, distributie en onderhoud van GNU-software.
<http://savannah.gnu.org/>
-

Over Vrijchrift...

Stichting Vrijchrift.org heeft als doel het bevorderen en het beschermen van intellectuele creaties die vrij te gebruiken, te verspreiden en aan te passen zijn. Vrijchrift is van mening dat een kennisgedreven economie alleen mogelijk is als kennis vrij kan vloeien waarbij indamming door auteurs- en octrooirecht slechts gerechtvaardigd is als de gemeenschap daar netto profijt van heeft. Er wordt getracht bewustwording te realiseren van het economische en maatschappelijke belang van het publieke domein voor de samenleving. De organisatie heeft een grassroots en gemeenschapsgestuurd karakter waarbij internationale samenwerking een belangrijk kenmerk is. Vrijchrift vertegenwoordigt de Foundation for a Free Information Infrastructure FFII en de Free Software Foundation Europe in het Nederlandse taalgebied, biedt digitale huisvesting aan het Nederlandse Vertaalproject en is verantwoordelijk voor Project Gutenberg EU.

Wiebe van der Worp, 8 november 2005

vrijchrift.org